

АНТИТЕЗА ЯК СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА ПРОТИСТАВЛЕННЯ

Антитеза (від грецького ἀντίθεσις – протиставлення, суперечність) – є досить поширеною стилістичною фігурою, що використовується у публіцистиці, художній літературі, фольклорі, а також ораторському мистецтві [4, с. 48].

Основною, найважливішою рисою антитези є контраст. Як правило, він базується на використанні антонімів, або слів чи словосполучень, які у відповідних контекстах набувають протиставних характеристик. Також, антитетичні відношення можуть будуватися за допомогою використання інтонації чи синтаксичних засобів, як-от синтаксичний паралелізм. Тобто, антитеза є стилістичною фігурою, головною метою якої є протиставлення або зіставлення ситуацій, понять чи явищ шляхом поєднання їх мовних виражень у одному контексті задля досягнення певного виражально-зображального ефекту на читачів чи слухачів [5, с. 26].

Будучи важливою фігурою мовлення, антитеза є відомою ще з часів античності. Зокрема, давньоримські та давньогрецькі філософи застосовували її у своїх промовах, вважаючи досить вдалим і ефективним риторичним засобом. До прикладу, відомий давньогрецький мислитель Аристотель згадував антитезу у третій книзі «Риторики», наголошуючи на важливості протиставлення ідей в ораторському мистецтві, а також описуючи її контрастну структуру. На його думку, розміщення двох протилежних висновків поруч автоматично доводить, що один із них є хибним, й таким чином підсвідомо спонукає слухачів бути більш упевненими в правдивості наших суджень. Себто людська психіка сприймає контрастне протиставлення значно гостріше за неконтрастне, тому, відповідно, реакція на нього буде більш виразною. Це надає антитезі особливого, значного місця серед арсеналу засобів художньої виразності [1].

З синтаксичної точки зору, види протиставлень, що використовуються для побудови антитези не є однотипними. Насамперед, антитетичні зв'язки можна утворити за допомогою пар антонімічних слів. Проте, не менш важливими є антонімічні словосполучення й предикативні одиниці у складному реченні, що перебувають у взаємозв'язку. Тобто логічним центром антитези є антонімія, що робить протиставлення причиною експресивності та емоційності цієї стилістичної фігури. [2, с. 17–19].

Однак, варто зазначити, що протиставлення, на яких ґрунтується антитеза, не завжди є безпосередньо контрастними. У певних випадках контрастні риси у ці слова або словосполучення неантонімічного характеру закладають самі письменники або ж оратори. Наприклад, О.В. Ємець у роботі «Лінгвістичний аналіз тексту: стилістичні та перекладацькі аспекти» наводив приклад наступних протиставлень: *high fees, light lessons* – *висока плата, легкі уроки*. Незважаючи на те, що *високий* та *легкий* не є прямими антонімами, їхні антитетичні відношення у даному виразі є доволі зрозумілими: ціна є високою, тоді як якісь – низькою. Такий вид антитези називають контекстуальною, адже протиставлення будується радше на контекстуальних антонімах, аніж на загальновживаних [3, с. 19].

Антитеза, як правило, реалізується шляхом взаємодії та поєднання лексичних і синтаксичних засобів, а отже можемо спостерігати:

1. Протиставлення на лексичному рівні у простому реченні, де зв'язок між словами є підрядним. До прикладу: *Ми в раї некло розвели* (Т. Шевченко). Структурування в подібних випадках відбувається за допомогою використання загальноновживаних лексичних антонімічних пар, а також контекстуальних антонімів.
2. Протиставлення на лексико-синтаксичному рівні у реченнях складного виду, реченнях з порівняльними зворотами та при сурядних, підрядних або безсполучникових зв'язках між словами. Тут має місце присутність певних сполучників, відповідного порядку слів, інтонації та конструкції речення: *Краще з розумним загубити, ніж з дурним знайти* (прислів'я).
3. Протиставлення на синтаксичному рівні за допомогою простого протиставлення або антиметаболи (поєднання антитези з хіазмом): *Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти*. (Сократ) [5, с. 27]

Отже, антитеза є безспірно важливою стилістичною фігурою у публіцистичних та художніх текстах, а також в ораторському мистецтві. Її застосовують задля підкреслення контрасту між певними поняттями, наголошенні на важливості тих чи інших аспектів теми, а також для створення емоційного впливу на аудиторію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aristotle. Rhetoric / translated by W. Rhys Roberts. – The Internet Classics Archive, MIT. – Book III, Part 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.html>. – Дата звернення: 18.05.2025.
2. Доломан С. Є. Антитеза в мові художньої літератури / С. Є. Доломан // Культура слова. – Вип. 24. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 17–19.
3. Ємець О. В. Linguistic Text Analysis: Stylistic and Translation Aspects = Лінгвістичний аналіз тексту: стилістичні та перекладацькі аспекти : методичні вказівки для студентів спеціальності 035.041 «Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно)» – Хмельницький : ХНУ, 2020. – С. 19
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — С. 48.
5. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 26-27